

кар. 275-1

А. П. ЧЕХОВ

КАШТАНКА

КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС КИТАБ ИЗДАТЕЛСТВО
ЧЕРКЕССК—1959

А. П. ЧЕХОВ

КАШТАНКА

РАССКАЗ

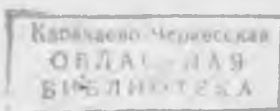

КЪ АРАЧАЙ-ЧЕРКЕС КИТАБ ИЗДАТЕЛСТВО
ЧЕРКЕССК—1959

ОРУСЛАНЫ АМИНАТ
кёчюргенди.

В переводе на карачаевский язык печатается по изданию: А. П. Чехов. Каштанка.
Ставропольское книжное издательство, 1954 г.

кар. 275 - 1

А. П. Чехов

КАШТАНКА

Редактор *И. Р. Салпагаров.*

Художественный редактор *М. П. Бертник.*

Технический редактор *Д. Х. Кубанов.*

Корректор *А. Ч. Алиев.*

Сдано в набор 10-XII-1958 г. Подписано к печати 17-IV-1959 г.
Бумага 84x108 $\frac{1}{16}$ Физ. печ. л. 4. Усл. печ. л. 6,56. Уч.-изд. л. 3,22.
Тираж 2000. Заказ 5739. Цена 1 руб. 10 коп. Переплет 1 руб. 50 коп

Карачаево-Черкесское книжное издательство,
г. Черкесск, Дом Советов.
Черкесская типография, г. Черкесск, Комсомольская, 32,

КЕСИН ДЖЮРЮТЕ БИЛМЕГЕН.

ДЖАШ сары ит—такса¹ бла юй масгени тумасы—хамхоту тюлкюге бек ушагъан, тротуарда² ёрге-энишге чаба эди да төрт джанына тынъысыз къарай эди. Ол, сан бир тохдаб, джылай эди, бузлагъан аякъларын кёзюү-кёзюү ёрге кёлтюре солута эди, къалай аджашханын, нек аджашханын эсине тюшюрюрге кюреше эди.

Ол кюнню къалай ашыргъанын эм ахыры бу танымагъан тротуаргъа къалай тюшгенин эсинде бек ариу тутта эди.

¹ Уллу болмагъан, сыйдам-тюк, кынъыр-аякъ ит тукъум (аллай итчиклени юйде тутадыла не уугъа джюрютедиле, тюлкюлеге).

² Шахар орамланы джанлары бла джаяу джюрюгенлеге этилген таш, цемент, не асфальт бла джарашдырылгъан джол.

Къайгыны башланмакълыгы былай болганды:
аны хозяини столяр Александр улу Лука бёркюн кийди,
къолтукъ тюбуне да кызыл джаулыкъгъа чырмалгъан,
не эсе да, бир агъач затны алды да былай тауш этди:
— Каштанка, джюр!

Такса бла юй масгени тумасы, кесини атын эшитиб, кеси юслеринде джукълаб тургъан сюрме джон-нъурчхаладан, верстакны¹ тюбюнден чыкъды, санларын татлы узатды, ийесини ызындан чабыб кетди. Заказчикле, Александр улу Лукагъа этерге иш бергенле бир да аман узакъда джашай эдиле да ол себебден, иш берген адамланы хар бирине джетерини аллы бла столяр талай джолда трактирге кириб, ёзек этерге, эс джыяргъа керек бола эди. Джолда бара ол кесин тиерсиз ушагъыусуз джюрютгенин Каштанка эслей эди. Аны биргесине айландыргъа алгъанына къуаннъандан ол ёрге-ёрге чынъай эди, конно-железкаланы² вагонларына юрюб, мыллыкны ата эди, арбазлагъа чабыб кире эди да итлени ызларындан къууа эди. Столяр аны кысха-кысха кёз туурасындан аджашдыра эди, тохдай эди да анъа хыны эте эди. Бир джолда уа тамам хатерсиз ачыуланнъаны бет къанындан белгили бола, итни тюлкю къулагъын къолуна джыйгъан эди, хыны уугъан эди, сёзлерин ачыудан бёлюб-бёлюб айта:

¹ Столяр, плотник кесини ишин аны юсюнде этген, столгъа ушаш станок.

² Электротрамвайла чыкъгъынчы шахарлада болгъан, темир джолда адамланы джюрютген, атла тартхан вагонланы атлары.

— Ай, сен... ёл... юб къал... гъын, холерлик!

Заказчикледе болуб бошагъандан сора, Александр улу Лука бир минутчукъгъа эгечине кирди, анда ичди аузланнъан да этди, эгечинден переплётчик танышына кетди, переплётчикден трактирге, трактирден кумуна затха кетди. Къысхасы, Каштанка кеси танымагъан тротуаргъа тюшген заманда инъир бола башлагъан эди, столяр чурукъчуча эсириб, терен ахсына мурулдай эди:

— Анамы къарнындан гюнахлы джаратылгъанма! Эй гюнахла-гюнахла! Энди ма биз орамлада атлаб барабыз, фонарчыкълагъа къарайбыз: ёлсек'а джаханим отда кюйе турлукъбуз...

Не уа ол джумушакъ джуаш къаннъа айлана эди да Каштанканы къатына чакъырыб анъа айта эди:

— Каштанка, сен адаргы джанчыкъса, андан башхалыгъынъ'а джокъду. Адамдан башхалыгъынъ, бир да айланмай плотникни столярдан башхалыгъы кибикди...

Ол итчик бла бу халда селеше, эсде-бусда болмай тургъанлай музыка гюрюлдеди. Каштанка бу-

рулуб къарады да орамда туура аны юсюне солдат полкну атлаб келгенин кёрдю.

Аны тынъысыз этген музыканы кёлтюрюб болалмай, ол дыгалас этди да улуду. Каштанка уллу сеир тамаша болгъан къуджур зат болуб, столяр, къоркъар, къычырыр, къанъсыр орнуна да, кенъ ышарды, сир къатды эм-да къол аязын бирден джайыб манъылайына джуукълашдырыб честь берди. Ийесини къаршчы болмагъанын кёрюб, Каштанка андан да уллу тауш бла улуду да эс ташлаб, орамны юсю бла ол джаны башха тротуаргъа атылды.

Масге эс джыйгъан заманнъа музыка сокъмай тохдаб полк да джокъ тура эди. Масге джолну бирси джанына ийесин къойгъан джерине чабыб ётдю, алай'а аны насыбы алай болур эди, столяр алайда джокъ тура. Масге кесин аллы айланнъан джанына атды, ызына къайытды, дагъыда орамны ол джаны бла бу джанына кёзюу ётдю, алай болгъанлыкъгъа столяр бир да айланмай аны джер джутханча тас болду... ийесини аякъ ызыны джыйысы бла табар муратда, Каштанка таш джолну джыйылаб тебреди, алай'а андан алгъа къайсы аллаургъан эсе да джанъы калошлары бла озгъан ушай эди да, энди аз анъылашыннъан ийисле бары ачы каучук ийис бла къатышхандыла, ол себебден джол тюзетирча болмады.

Каштанка аллына, ызына чаба айланды, иесин табалмады. Ол алай эте айланыргъа къаранъы болуб тебреди. Орамны эки джаны бла фонарла джандыла, юйлени терезелеринден да джарыкъла кёрюндюле, уллу,

джабалакъ къар джауа орамны ортасын, атланы сыртла-
рын, арбачыланы бёрклерин агъарта эди, не къадар
къаранъы бола барса, ол къадар тегерекде затла акъ-
дан-акъ кёрюне бара эдиле. Каштанканы къаты бла,
анъа ары бери къараргъа къоймай эм аны аякълары
бла тюрте таймаздан ары бла бериге ол танымагъан
заказчикле оза эдиле. (Каштанка бютеу адам улуну бир-
бирлерине тенъиш болмагъан эки къаумгъа айыра эди:
хозяинле бла заказчиклеге. Бу эки къаумну ортасында
уллу башхалыкъ бар эди: биринчилени аны уругъа

эркинликлери бар эди, экинчилени уа балтырларындан сермерге масгени кесини эркинлиги да бар эди). Заказчикле къайры эсе да ашыгъыб эдиле, ол себебден масгеге бары да эслерин иймей эдиле.

Тамам къаранъы болгъанында, Каштанка джан дыгалас этди, уллу къоркъуулу болду. Ол бир юйню орам эшигине къысылды да ачы джылады. Кюнню-кюн узуну Александр улу Лука бла айланмакълыгъы Каштанканы арытхан эди, къулакълары да аякълары да буз болгъан эдиле, аны юсюне да тамам ач болгъан эди. Сау кюнню узагъына ол джанъыз эки кере джаякъ айландыргъанды: переплётчикде бир кесек клейстер ашагъанды, сора трактирде да табха джанында къыйма къабукъчукъ табхан эди—ма бары, эки кере аузлангъаны да. Ол адам болса, аны кёлюне:

„Огъай, былай джашаргъа боллукъ тюлдю, кеси кесими ёлтюрюрге керекме!“—деб сёзсюз бу зат келлик болур эди.

II

АНЪЫЛАШЫНМАГЪАН АДАМ.

ЛАЙ болгъаны ючюн аны кёлюне бир зат да келмей эди, ол джылагъанлай тура эди. Джумушакъ, мамукъ кёбелек къар аны сыртын да, башын да тышлаб къойгъанында, ол мадарын таусуб, сылыт болуб, инджиу баш къагъыугъа киргенлейине, орам эшик чыкъырдады, джызылдады, аны къабыргъасына да тийди. Ол секириб къобду, ачылгъан эшикден, заказчик къаумдан ол танымагъан, ким эсе да бир адам чыкъды. Каштанка канъсыб аны аягъыны тубюне тюшгени себеб-

ли, ол адам аны сан этмей кѡоялмады. Ол энишге ий-илди да сорду.

— Ит ахлысы, сен кѡайданса? Мен сени ачитдым-мы? Ай, джазыкѡ зауаллы... Кѡой, ачыуланма... Терс болгѡанма.

Каштанка танымагѡан адамына кирпичлеринден салыннѡан кѡарчыкѡланы юсю бла кѡарады да джюлюн-

нъен сакъалы бла бир кёбгенбет, башында цилиндри юсюнде да тону бла алаша эм семиз адамчыкъны эс-леди, кёкюреги да этилмеген.

— Нек мыдахланнъанса?—деб ол адам, аны сыр-тындан бармагъы бла къарны агъыза, дагъыда сорду:— къайдады сени иенъ? Сен аджашхан этген болурса, не? Ай джарлы итчик! Энди биз не этерикбиз?

Танымагъан адамыны джылы джан аўрутхан тыл-пыўун сезиб Каштанка аны къолун джалады, андан да бек джазыкъсындырырча мисгинленди.

— Сен'а ашхы затса, кюлдюрюрге джараўлу,—деди танымагъан адамы.—Бир да айланмай тюлкючюк! Ну, не этер мадарынъ барды энди, башха этер мадарыбыз джокъду, кел биргеме, сен бир затха джарар эсенъ'а... Ну, фюйт!

Ол эринлери бла тауш этди да „джюр“ дегенден башха магъанасы болмагъан белгини Каштанкагъа къо-лу бла кёргюздю. Каштанка биргесине кетди.

Джарым сагъатдан кёб турмагъанлай масге уллу джарыкъ комнатны ичинде полда джата эди, башын бир джанлы этиб столну джанында кюн орталыкъ ашай тургъан танымагъан адамына джюреги разы сеирсин-нъен бетден къараб тура эди. Ол адам кеси да ашай, анъа да къабынчыкъла ата эди... Ол Каштанкагъа ал-гъын ётмек бла бышлакъны джашил къабукъчугъун берди, андан эт кесекчик, джарым бёрекчик, таукъ суюкле берди, Каштанка ўа берилген затланы, асыры ач болгъандан, дженъил ашай эди, татыўларын-ачыў-ларын да анъыламай, ол не къадар кёб ашай эди эсе, ол къадар аны ачлыгъы билине эди.

— Къабынланы иги чайнамагъанлай, тамам джутланыб джутуб баргъанына къараб туруб, танымагъан адамы:—Алай болса да сени ийелеринъ сени къарнынъа къолай къарамагъандыла,—деди,—кесинъ да къалай арыкъса! Тери бла суюк къуру...

Каштанка кёб ашады, алай'а берилген ашдан, эсирген болмаса, тоймады. Ашаб бошагъанлай ол юйню ортасында джатды, аякъларын узатды, эм бютеу санларына рахатлыкъ джылыу ургъанын сезиб, къуйругъун булгъады. Аны джанъы иеси креслода санларын бошлаб, цыгараны тарта тургъунчу. Каштанка, къуйругъун булгъай, бир затны юсюнден ойлаша эди: къайда иги—бу танымагъан адамымдамы, огъесе столярдамы? Танымагъан адамымы юй кереги такъырды эм эршиди; креслоладан, дивандан, лампа бла кюйюзледен башха заты джокъду, комнатасы, да бошну орнунда кёрюнеди; столярда уа фатарны ичи хабджюкден тыкъ-тыкъламады; аны столу, верстагы, сюрме джонъурчха къалауу, сюрмелери, стамескалары, мычхылары, ичинде да чыбчыгъы бла клеткасы, уллу тегенеси барды... Танымагъан адамны юйюнде джукъдан ийис урмайды, столярда уа юйю таймаздан тубанды, джелим бояу эм сюрме джонъурчха ийис, алапат урады. Алай болса да танымагъан адамымы манъа баш бир онълулугъу барды: ол кёб ашатады, аны юсюнден тюзюн тюзюча айтыргъа керекди. — Каштанка столну аллына олтуруб анъа суюсюнюб кёзюн алмай къараб тургъан заманында ол Каштанканы бир кере да урмагъанды, анъа чамланыб аякъларын бир кере да джерге къакъмагъанды эм „к-е-ет, сен налат!“ деб да хыны этмегенди.

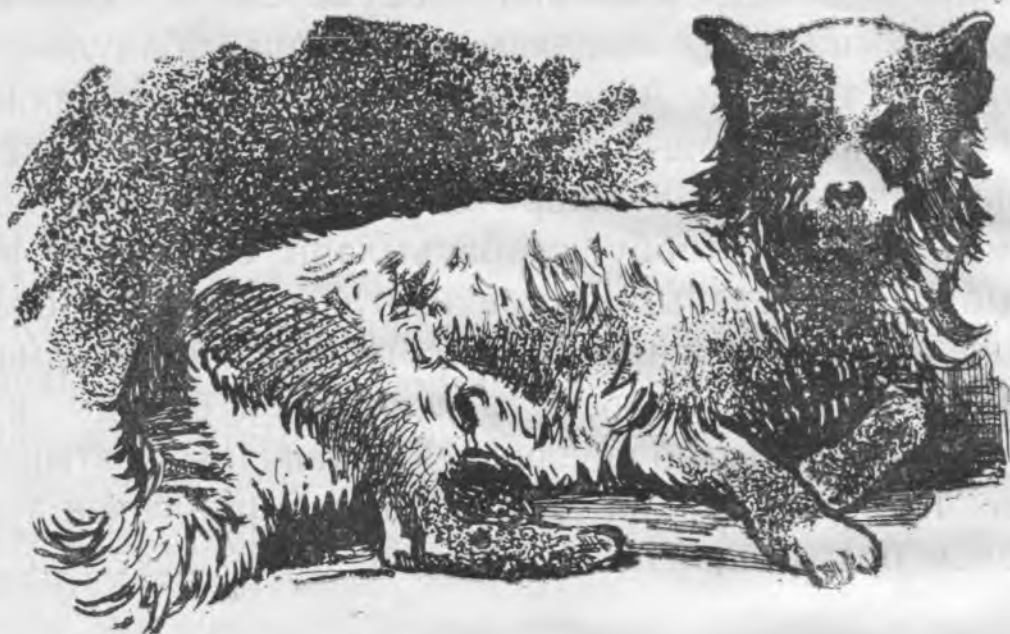
Цыгарын тартыб бошаб, джанъы хозяин тышына чыкъды да бир минутдан къолуна да гитче тѣшекчикни алыб къайтды.

— Ой, сен мазаллы ит, кел бери!—деди, ол тѣшекчикни да диванны къатына мюйюшге сала. — Былайда джат. Джукъла!

Аны ызы бла лампаны да джукълатыб, чыгъыб кетди. Каштанка тѣшекчикни юсюне джатды, кѣзлерин да къысды. Орамдан ит юрген тауш келди да ол да анъа джуаб къайтарыр умутлу болду, алай болгъаны ючюн ол юргюнчю, эсде-бусда болмай тургъанлай анъа бир мыдахлыкъ тюшдю. Ол Александр улу Луканы аны джашы Федячыкъны, верстакны тюбюнде джатыучу къутлу орунчугъун эсине тюшюрдю... Къышны узукечелеринде столярсюрмелеген заманда, не газетни тыншындан окъугъан заманда Федячыкъны аны бла ойнаучусу да эсине тюшдю.. Джашчыкъ аны верстакны тюбюнден арт аякъларындан тартыб чыгъара эди, итчикни кѣзлери джашил кѣрюрча, бютеу санлары аурурча, аны бла аллай оюнла эте эди. Ол Каштанканы арт аякълары бла джюрюте эди, аны къонъурау этиб ойнай эди, алай демеклик, къуйругъундан къаты тарта эди да ол къанъсырчаэте эди, тютюн ийисгете эди... Артыкъсыз да аны бек инджитген оюн не болгъанын айттайым: Федячыкъ къабын этчикни халыгъа тагъыб Каштанкагъа бере эди, сора Каштанка аны джутуб бошагъанлай, уллу кюлкю этиб аны Каштанканы къарнындан тартыб чыгъара эди. Болгъан затланы не къадар эсине джарыкъ тюшюре барса, Каштанка ол къадар уллу тауш этиб мыдах сынъсый эди.

Алай болса да дженъил огъуна сылыт болгъаны
бла джылыннъаны мыдахлыкъдан баш болдула... Ол
джукълаб тебреди. Аны кёзюне итле чабыб айланнъан-
ча кёрюндю; тюш арасында кёзюнде агъы болгъан,
бурнуну джанында тюклери болгъан, Каштанка бюгюн
орамда кёрген джоббу джабагъылары бла къарт ит да
чабыб озду. Федячыкъ къолунда да ютюргюсю бла, ол
чырпа итни ызындан чабады, сора бир кесек заманны
ичинде Федячыкъны юсю да чырпа тюк болады, къуа-
ныб джарыкъ болуб юреди да, Каштанканы къатына тю-
шеди. Каштанка да, ол да бир-бири бурунларын ачыкъ
джюрек бла джалайдыла, орамгъа чабыб кетедиле...

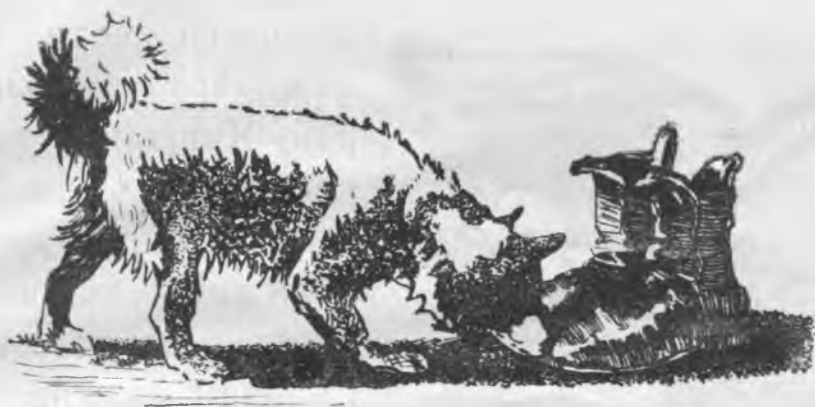

III

ДЖАНЪЫ, БЕК КЪУАНДЫРГЪАН ШАГЪРЕЙИ.

КАШТАНКА уянгъан заманда, джарыкъ болуб бошагъан эди, орамдан да, кюндюз болуучусу-ча, даур келе эди. Юйде бир джан джокъ эди. Каштанка санларын кериб узатды, эснеди эм ачыулангъан мутхуз къанда комнатаны ичинде джюрюдю. Ол мюйюшлени юйде болгъан затланы да ийисгеди, ал комнатагъа да къарады, бир да сейир зат табмады. Ал бёлюмге ачылгъан эшикден сора да дагъыда бир эшик бар

эди. Каштанка ойлашыб эшикни эки аягъы бла тырнады, ачды, ол джанында кѳмнатагъа кирди. Былайда орундукъда дыраф джабыуу бла юсюн джабыб заказчик джукълаб тура эди. Бу адамны тюнене аны бери келтирген адам болгъанын билди.

Рррр...—хырылдады Каштанка, алай'а тюненеги кюнорталыкъны эсине тюшюрдю со-
ра къуйругъун булгъады да ийис-
геб башлады.

Ол танымагъан адамыны кийим-
лерин, башын, чурукъларын ий-
исгеди да аладан ат ийис ургъанын
сезди... ол киши джукълагъан юй-
де, къайры ачыла эди эсе да, да-
гъыда бир эшик бар эди. Каш-
танка ол эшикни тырнады, аны
ёшюню бла тебериб ачды да ол
сагъатдан бир тюрлю бек ишекли
къуджур ийис анъылады. Джанына
джарашмазлыкъ затха тюберин

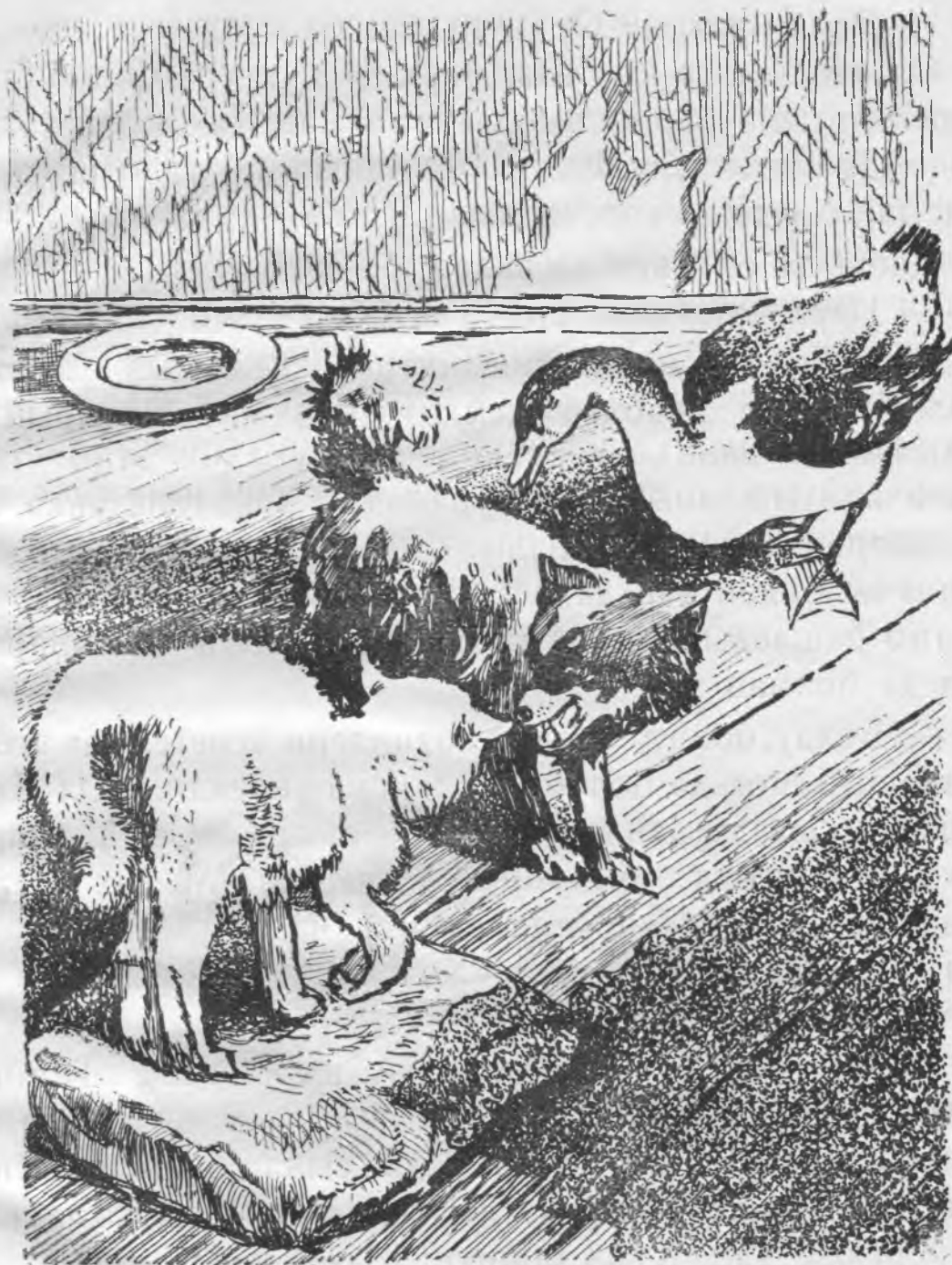

джюреги сесе, гыр-гыр
эте тёрт джанына къа-
рай, Каштанка къабыр-
гъаларына джабышхан
къагъытлары кир бол-
гъан гитче юйчюкге кир-
ди да, асыры къоркъ-
гъандан артына туракъ-

лады. Ол эсинде болмагъан бир къоркъуулу затны кёр-
дю. Бойунун башын да джерге ийилтиб, къанатларын
кенъ джайыб, тамагъындан тауш эте, аны юсюне бир
кёк къаз келе эди. Андан бир иги кесекни бир джа-
нында тёшекчикни юсюнде акъ кишдик джатыб
эди; Каштанканы къараб кёргенлей, ол секириб къоб-
ду, сыртын мукгур этди, къуйругъун ёрге тутду, тю-
гюн-джамын чюйре айландырды да ол да шипилдеди.
Ит алай бош болмайын тамам уллу къоркъду, алай'а
кесини къоркъмакълыгъын билдирмезге суюуб, уллу
тауш бла юрдю, кишдикни юсюне да атылды... Кишдик
сыртын андан да къынъыр этди, къайыр болду да Каш-
танканы башына аягъы бла урду. Каштанка ызына чы-
нъады, тёрт аягъыны юсюне бирден чёгеледи да хам-
хотун кишдик табагъа узата, уллу къансыу бла юрюб
башлады; ол заманда къаз да, артындан келиб, Каштан-
каны буруну бла ачытырча урду. Каштанка секириб
къобду да къазгъа атылды.

— Бу не затды?—деб уллу таушлу хыны ауаз эши-
тилди да юсюнде халаты тишлеринде да цигаркасы бла
юйге Каштанканы джанъы хозяини кирди.

— Бу не затды? Орунугъузгъа!

Ол кишдикни къатына барды, мукгур болуб тургъан сыртына бармагъы бла къакъды да былай айтды:

— Тимофей улу Фёдор, бу не затды? туююшмю ачхансыз? Ай сен къарт начас! Джатыб къал!

Дагъыда ол къазгъа айланыб:

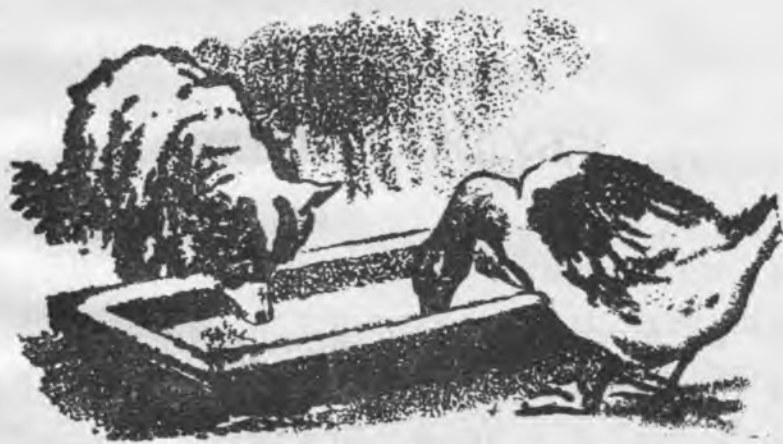
— Иван улу Иван орнунъа бар!—деб къычырды.

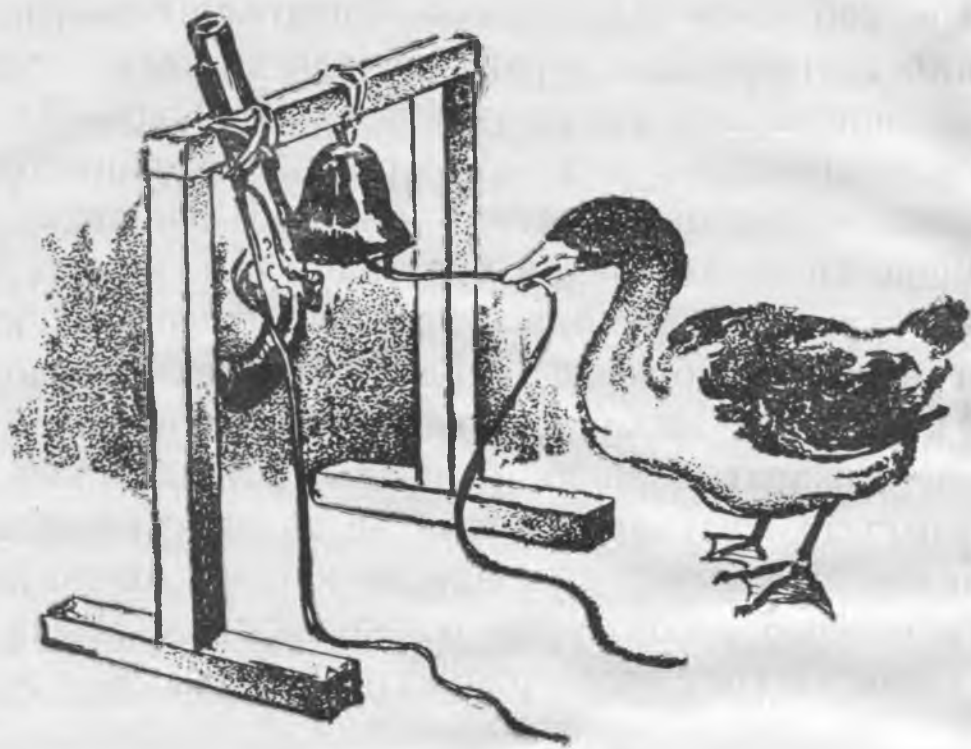
Кишдик кесини тешекчигине къымсыз джатды кёзлерин да джабды, хамхоту бла мыйыкъларындан анъылашыннъаннъа кёре, ол дженъиллик этиб туююшге къатышханына сокъураннъан эди. Каштанка кёл къалдырыб мыдах къарады, къаз'а бойнун узатыб не затны юсюнден эсе да гузаба къызыу эм джарыкъ сёлешиб башлады. Аны сёзюню магъанасын анъыларгъа бир да болмай эди.

— Болду, болду,— деди хозяинлери эснegen да эте,— джарашыб шох да болуб джашаргъа керекди.—Ол Каштанканы сылады андан ары да айтды.—Сен'а, сарычыкъ, къоркъма... была иги халкъдыла. Мыдах этерик тюлдюле. Тохда, биз сени атынъа не атарыкъбыз? Атсыз болмайды, джуугъум.—Хозяинлери сагъыш эте туруб айтды:

— Ма, сен Тётя болурса... Анъылаймыса Тётяны? „Тётя“ сёзню талай кере къайтара айтыб, ол юйден тышына чыкъды. Каштанка чёгеледи, сынаб башлады. Кишдик тешекчикде къымсыз джатыб, кесин джукълагъанча кёргюзе эди. Къаз бойнун узата, бир джерде тесукъа эте, не затны юсюнден эсе да дженъил къызыу сёлешгенлей тура эди. Эшда ол бек акъыллы къаз бо-

лур эди; кѣб узун сѣз сѣлешиб бошагъаны сайын, сѣ-
ирсиниб артыракъгъа туракълай эди да кесини сѣлеш-
гени кесине алапат кѣрюннѣенча таныта эди. Къазны
сѣзюне тынъылаб, анъа да „ррр...“ джуабны бериб,
Каштанка юйню мюйюшлерин ийисгеб башлады. Бир
мюйюшде гитче тегенечик тура эди, аны ичинде джи-
бий тургъан къудору бла сууда джумушагъан къара
будай ѣтмек къабукъла кѣрдю. Тѣгерек къудоруну
ашаб кѣрдю да — татыу суз, къабукъчукъланы ашаб кѣр-
генинде — джаратыб ашаб башлады. Танымагъан ити
аны азыгъын ашагъанына къаз не аз да къыйналмады,
таб андан да къызыу сѣлешди эм кесини ышаннъанын
анъа кѣргюзюр ючюн, кеси тегенечикни къатына ке-
либ, талай тѣгерек къудоручукъну къабды.

IV КЪУДЖУР ИШЛЕ.

БИР кесек тургъанлай иелери быягъынлай кирди да биргесине да къабакъ-эшике П харифге да ушаш бир затны келтирди. Агъачдан къол юсюнден этилген П-ни баш аркъауундан къонъурау салыныб эди, тапанча да тагъылыб эди ары; къонъурауу тилинден тапанчаны да тебен аягъындан джыджымчыкъла салыныб эдиле.

Хозяинлери П-ни комнатаны ортасына салды, не затны эсе да кёб заманны теше, байлай да турду, андан къазгъа къарады да айтды:

— Иван улу Иван, былай келигиз, марджа!

Къаз аны къатына барды да аны буйругъун сакълагъан бетде ёрге сюелиб тохдады.

— Хы, энди аллындан башлайыкъ, — деди ийеси. — Ненден да алгъа халкъгъа баш ур, ийилиб сый бер! Терк бол!

Иван улу Иван бойнун узатды, башын төрт джанына булгъады аягъын да джерге къагъыб сюелди.

— Ыхы, аферим... энди ёл!

Къаз сыртындан джатды да аякъларын ёрге узатды. Дагъыда мунуча талай чола оюнланы кёргюзгенинден сора, ийелери эрлей кесини башына къадалды, бетин ачы къоркъуулу этди да къычырды:

— Къараул! От тюшгенди! Кюйебиз!

Иван улу Иван П-ге чабыб джетди, аўзуна джыджымны алды да къонъураў къакъды.

Ийелери бек джаратды: къазны бойнундан сылады да айтды:

— Аферим, Иван улу Иван! Энди сен ювелирсе дейик да алтын эм брильянтла сатыўчу-алыўчу бол. Энди сен кесинъи тюкенинъе келесе да аны ичинде гудучуланы табханча эт. Кертиси да алай болса, не этерик эдинъ?

Къаз аузуна башха джыджымны алыб тартды да андан ушгок атылгъан бир ачы тауш чыкъды. Каштанка къонъураў таушну бек ушатды, ушгок атылгъа-

нында уа асыры кѳоркѳгѳандан П-ни тѳгерегине чабды юрген да этди.

— Тѳтка орунунѳа бар!—деб кѳычырды ийелери.— Тын, кѳымсыз бол!

Иван улу Иванны иши ушгок атыу бла бошалыб кѳалмады. Андан сора да хозяин толу сагѳатны аны кесини тѳгерегине чабдырыб айландырыб сыбыртхы тауш этдириб турду. Ол заманны ичинде кѳаз барьерни (бурууну) юсю бла чынѳаргѳа, кѳуршоуну ортасы бла чыгѳаргѳа, тиш турургѳа, алай демеклик кѳуйругѳуна олтуруб кѳанатларын кѳагѳаргѳа керек бола эди. Каштанка Иван улу Ивандан кѳз айырмай эди, кѳуанч этгенден улуду, талай кере аны ызындан, кѳонѳурауѳча, джарыкѳ юрюб чабды. Кѳазны да кесин да арытыб, хозяинлери манѳылайындан терин сюртдю да кѳычырды:

— Мария, Иванны къызы Хавроньяны бери чакъырчы!

Бир минутдан хрюп-хрюп тауш келди... Каштанка хырылдады кесин батыр къаннъа кийирди, алай болса да, ким билсин, не зат болурун деген кёлде, хозяини-не джуукъгъа атлады. Эшик ачылды, ким эсе да бир къарт къатын юйге къарады да, не эсе да айта, юйню ичине бир эрши къара тонъузну ийди. Каштанканы хырылдагъанын да сан этмей, тонъуз багъыр шайча хамхотун ёрге айландырды, жарыкъ болуб хрюп-хрюп да этди. Къалай да болсун, кесини ийесин, кишдикни, Иван улу Иванны кёрмеклиги да тонъузну джюрегине жарашханы белгили эди. Ол кишдикни къатына барыб, аны къарын тюбюн кесине багъыр шайы бла тюртгенинде, аны ызындан къаз бла не эсе да бир затны юсюнден сёлешгенинде сан къымылдатыуунда, таушунда, къуйрукъчугъун къалтыратханында аны огъурсуз зат болмагъанын билдирген ышан бар эди. Быллай затлагъа хырылдагъандан юргенден да хайыр болмагъанын Каштанка ол сагъатдан анъылады.

Хозяин П-ни къоратыб къычыргъан да этди:

— Тимофей улу Фёдор, былайгъа келигиз, марджа!

Кишдик къобду эриннъени белгили бола, суймегенлей, анъа бир уллу ашхылыкъ этгенча тонъузну къатына келди.

— Энди, египет пирамидадан башлайыкъ,—деди ийелери.

Ол нени эсе да анъылата кёб туруб, ызы бла команда берди: „Бир... эки... юч!“ „Юч“ сёз айтылгъан-

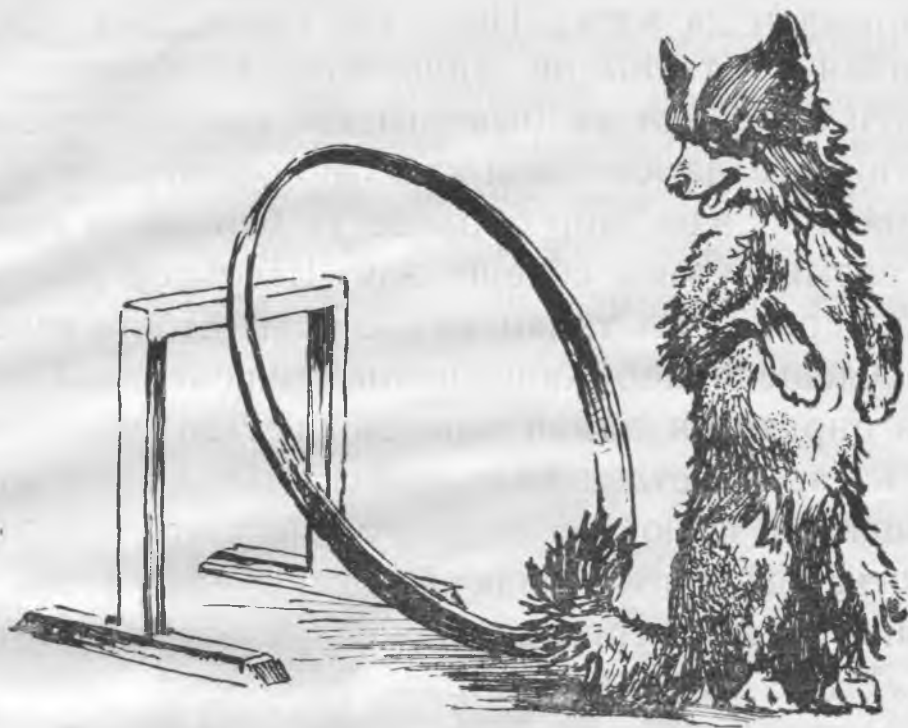
лай, Иван улу Иван кѣанатларын кѣагъыб тонъузну сыртына кѣонду... кѣаз кѣанатларын ары-бери джая, бойнун узата, зыбыр сыртда бегимли болгъанында, Тимофей улу Фѣдор хилеу эм эриннѣен, кишини да сан этмеген бетде кеси кесини санагъатын сѣймегенча, бир затха да тергемегенча кѣргюзе, тонъузну сыртына ѣрледи, андан сѣймегенлей кѣазны юсюне минди да артаякъларында сѣйелди. Алай бла ол ийелери айтхан египет пирамида болду. Каштанка асыры кѣуаннѣандан кѣансыды. Тамам ол кѣзюуде кѣарт кишдик эснеди санларын тюз тутуб туралмай, кѣазны юсюнден тѣнѣереди, Иван улу Иван да тентирей келиб джыгъылды. Ийелери кѣычырды, кѣолларын силкди да быагъынлай, не затны эсе да юретиб башлады. Пирамида бла толу сагъатны кюрешгенинден сора да, арытала билмеген ийелери Иван улу Иванны кишдикни юсюнде джюрюрге, андан сора да кишдикни тютюн ичерге затха юретирге кѣолгъа алгъан эди.

Ийелери манѣылайындан терин сюртѣб тышына чыкѣгъаны бла дерс да бошалды. Тимофей улу Фѣдор джийиргеннѣен бетден фырылдады, тѣшекчигини юсюне джатды эм кѣзлерин джумду. Иван улу Иван тегене таба джанлады, тонъузну уа кѣарт кѣатын кѣоратды.

Кѣб джанѣы зат кѣргени себебли Каштан-

каны кюню къалай кетгенин билмей ашырылды, кечесинде уа аны тѣшекчиги бла кир къагъытлы къабыргъалары болгъан юйчюкге джыйылды да, танънъа Тимофей улу Фѣдор бла къаз болгъан юйде джукълаб чыкъды.

V

ТАЛАНТ! ТАЛАНТ!

АРАДАН бир ай озду. Каштанка, анъа инъир сайын берген татлы ашларына, атына да Тётка дегенлерине юрениб бошады. Джанъы хозяинине, алгъын ол танымагъан, энди биргесине джашагъанлагъа да юренди. Джашау сют уюгъанлай джарашды.

Кюнле бары бирча башлана эдиле. Кёбюсюне халкъ-

ны барындан да алгъа Иван улу Иван уяна эди да ол-
сагъатдан Тётканы не кишдикни къатларына барыб
бойунун бюге эди да быягъынлай ким да анъыламазча
не затны эсе да юсюнден къызыу деменъили да сёле-
шиб башлай эди. Бир-бирледе уа башын да ёрге тутуб
кеси аллына узакъ сёлеше эди. Шагърей болгъаныны
ал кюнлеринде ол тамам акъыллыды да аны ючюн алай
кёб сёлешеди деб Каштанканы кёлюне алай келе эди,
алай'а бир кесек заман арадан кетгенлей, Каштанка
къазгъа ариу бетден къарауун къойгъан эди; къаз аны
къатына кёб сёзю бла келсе, ол къуйругъун булгъа-
май анъа бездиргич, халкъны джукъусуз этген джан-
шакъны сансыз кёргенча кёрюб, не аз да тартынмай:
„rrr...” деб джуаб эте эди.

Тимофей улу Федор башха тукъум господин эди. Бу уянса бир да тауш этмей эди, къымылдамай эди, таб кёзлерин да ачмай эди. Аны уянмай турургъа да огъайы джокъ эди, нек десенъ, аны джашауу суюмгени ачыкъ эди. Ол сан этген зат джокъ эди, хар зат-ха муал эм сансыз къарай эди, хар нени эрши кёре

эди, таб кесини татлы ашын ашай тургъанлай да джий-иргеннъен бетде мурулдай эди.

Уяннъанлай Каштанка комнаталагъа айланыб мюй-юшлени ийисгеб тебрей эди. Комнатланы барында да айланыргъа эркинлик джанъыз Каштанка бла кишдикге бола эди; къазны уа, къабыргъаларына кир къагъыт-ла джабышдырылгъан комнатачыкъны тышында атларгъа эркинлиги джокъ эди, Иванны къызы Хавронья да, къайда эсе да арбазда, сарайчыкъда джашай эди, кел-

гени да джанъыз юрениуню кёзюуюнде бола эди. Ийелери кеч уяна эди да, чай ичиб бошагъанлай, эрлей оюнларын къолгъа алыб башлай эди, кюн сайын юйню ичине П, сыбыртхыны, къуршоуъланы келтире эдиле, хар кюн сайын да бир затла этиле эдиле дерча эди. Ученъе-юрениу юч-тёрт сагъатны бара эди. Алай бла Тимофей улу Фёдор бир-бирледе арыгъандан эсиргенча тентирей эди, Иван улу Иван да аузун ачыб аур солуйэди. ийелери уа къызара эди, манъылайындан терин атыб къолундан келмей эди.

Юрениу-ученъе бла кюн орталыкъ кюнлени бек сеир эте эдиле, кечеле уа къуушуууракъ эдиле. Кёбюсюне хозяин кече сайын къайры эсе да кете, биргесине къаз бла кишдикни къората эди. Тётка кеси джанъыз къалыб, тёшекчигине джата эди да мыдахланыб башлай эди. Юй къаранъы болуб башлагъанча, мыдахлыкъ да Каштанкагъа бир ызгъа келиб къалмай, къалай эсе да эслетмегенлей—акъырын джетиб онълай эди. Мыдахлыкъ къалай башлана эди десенъ, итни юрюрю, ашары, комнатланы ичинде чабыб айланыры, таб кёзюн ачыб къарары чырт келмей тохдай эди; аны ызы бла кёзюне къаллайла эсе да итлеми огъесе адамламы суююмлю, халал тюрсюнлю, ол танымагъан экеулен кёрюне эди; ала кёзюне кёрюннъенлей, Тётка къуйругъун булгъай эди, аланы къачан эсе да, кёргенча эм суюгенча кёлюне алай келе эди... Сагъая туруб'а ол сыфатладан, къарантхаладан сюрме джонъурчха эм лак ийис ургъанча хаман алай эшите эди.

Ит джанъы джашаўгъа юрениб бошагъанында эм суюеклери билине тургъан арыкъ тюз арбаз итчик токъ, семиз, эрке ит болгъанында, бир джолда хозияни ученьени аллы бла аны сылады, былай да айтды:

— Тётка, энди бизге иш бла кюреширге заман болгъанды. Кёбдю сени бош тургъанынъ. Мен сени артист (ойнаўчу) этерге суюеме... Сен артист болургъа суюемисе?

Алай бла ол аны тюрлю-тюрлю илмулагъа юретиб тебреди. Биринчи дерсде Каштанка арт аякъларына суюелирге, арт аякълары бла джюрюрге юренди да мардасыз аны бек джаратды. Экинчи дерсде арт аякъларыны юсюнде ёрге чынъаб учитель миикде аны башында тутхан шекерни да сермеб къабаргъа керек болду.

Андан ары дерследе ол тебседи, тегерекге чабды, музыка таушха къошулуб улуду, къонъураў къагъаргъа ушжок атаргъа да бир айда египет „пирамида да“ Тимофей улу Фёдорну орунун джетишимли толтурурча болду. Ол тамам талпыб юрене эди, кесини иги билелгени да кёлюне джетиб эди; тилин чыгъарыб корда¹ да тегерекге чабыўу, къуршоўну арасы бла чабыб ётюўу да Тимофей улу Фёдор къартны юсюне миниб бардырыўу анъа уллу заукъ бола эди. Ол оюнну тыйыншлысыча кёргюзгени сайын къонъураў таушча джарыкъ къуанчлы юре эди, учителя ўа сеирсине, кёлю кёлтюрюлюб къуана, эки къолун бир-бирине ышый эди.

¹ Корда—атланы тагъыб тегерекге чабдырыўчу узун джыджым.

— Талант! Талант!—дей эди ол. — Ажымсыз талант! Кёб иги затха юренелликсе!

Сора Тётка „талант“ деген махдаў сёзге алай юренъен эди, хозяини ол сёзню айтханлай, секириб къоба эди да, ол аны аты болгъанча, бурулуб къарай эди.

VI ТЫНЪЫСЫЗ КЕЧЕ.

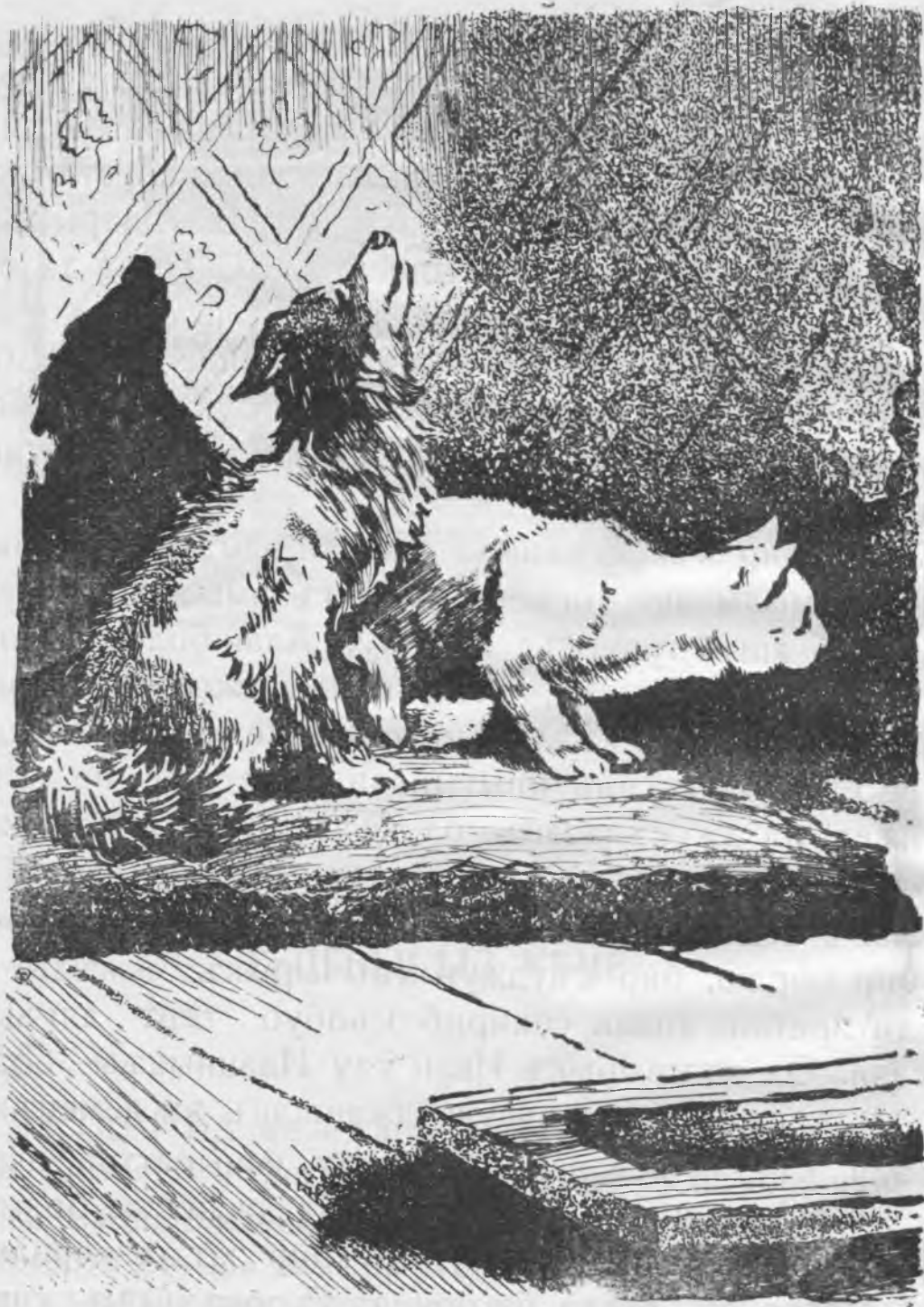
ТЁТКАГЪА кече, аны арбаз ариулаучу киши сибирикгиси бла кѳуугъанча, ит тюш кѳрюндю да кѳоркѳгъандан илгениб уянды.

Комнатачыкъда шыкѳыртсыз, кѳаранѳы эм солургъа да бек кѳыйын эди. Бюрчеле да талай эдиле. Тѳтка алгъын бир заманда да кѳаранѳыдан кѳоркѳмай эди,

энди уа не эсе да аны джюреги къркыуулу болду да юрюрге изледи. Хоншу комнатада хозяини уллу тауш этиб ахсынды, андан бир кесек тургъанлай, кесини джатхан сарайчыгъында тонъуз да хрюп-хрюп этди, со-ра быягъынлай хар зат бары шум болду. Ашарыкъны эсге тюшюрсенъ джюрекге тынч болады, Тётка да бю-гюн Тимофей улу Фёдордан таукъ аякъчыкъны урла-гъанында, аны алыб барыб къронакъ юйде шкаф бла къробыргъаны ортасында кърб чибин ау букъу да бол-гъан джерде джашыргъаныны юсюнден сагъышха кирди.

Барыб бир кърарагъаннъа джарай эди: таукъ аякъ-чыкъ турамыды эке, огъесе ашалгъанмыды? Хозяин аны табыб ашаб турургъа да болур. Алай болса да танъ атмайын юйюнден чыгъаргъа болмайды, джорукъ алайды. Тётка дженъилирек къралкъыр ючюн кързлерин кърысды, нек десенъ, ол кесини опытындан биле эди, не кър-дар дженъил джукъласанъ, ол кърадар танъ да дже-нъил атыб, дженъил эртден болгъанын.

Алай'а эсде-бусда болмагъанлай андан узакъ бол-май бир тюрю, бир къруджур кърычырыкъ чыкъды да аны титиретди, андан секириб къробуб търт аягъына суюелди. Ол кърычырыкъ Иван улу Иванныкър болуб чыкъды, кеси да болуучусуча джаншакъ эм деменъили тюл эди, къралай эсе да бир ырнык, чачыратхан, ачыл-гъан кърабакъ-эшикни джызылдаууча, джанлада болмау-чу кърычырыкъ эди. Къраранъыда бир зат да кърелмей эм анъылаялмай, Тётка бютюн да къркыуугъа кириб хырылдагъан да этди:—rrr...

Бир иги суюекни кемириб битдирирге керек болур чакълы бир танъ кесек заман да озду; къычырыкъ андан сора чыкъмай турду. Тётка аз-буз кёл басды да къалкъыды. Тётка тюшюнде, базыкъ бутларында, къабыргъаларында былтыргъы джабагъылары салыннъан эки уллу къара итни кёрдю; ала уллу тегенеден джутланыб ушхуурдан къалгъан-булгъанла бла саут джуугъан сууланы къатышханындан ашай эдиле, ол ашдан акъ тылпыу бла бек татлы ийисура эди; ала сандан бир Тётка таба къараб, тишлерин агъарта хырылдай: „Санъа биз берлик тюлбюз!“ дей эдиле. Алай болсада юсюнде да тону бла юйден бир эркиши чабыб чыкъды да, ала ны сыбыртхы бла къуууб къысдады; ол заманда Тётка тегенени къатына барды да ашаб башлады. Алай болгъанлыкъга, ол киши воротадан тышына чыкъгъанлай, эки къара ит бирден Каштанканы юсюне атылдыла, быягъынлай, билмей тургъанлай мыйыгъа ётген, джити тауш чыкъды

—К — ге! К — ге! — деб къычырды Иван улу Иван.

Тётка уянды, секириб къобду, тешекчигини юсюнден да кетмегенлей улугъан юрюуню башлады. Аны кёзюне Иван улу Иван болмай, ким эсе да башха къычыргъанча кёрюндю. Нек эсе да сарайчыкъда тонъуз да хрюп-хрюп этди.

Ма энди туфля аякъ тауш келди, андан юйню ичине халатны кийиб джау чырагъы бла хозяин кирди. Джау чыракъны къалтырагъан джарыгъы юйню кир къагъытла джабышхан къабыргъасындан потологуна секирди да къаранъылыкъны къуууб чыгъарды. Ичгери ты-

шындан киши болмагъанын Тётка кёрдю. Иван улу Иван джукъламай юй тубюнде олтуруб тура эди. Акъ къанатлары джайылыб эдиле, аузу да ачыкъ эди, не джаны бла да аны къарамы тамам уллу арыгъаннга эмда суусаб болгъаннга ушай эди. Тимофей улукъарт Фёдор да джукъламай эди. Ол да кычырыкънга уянгъан болур эди.

—Иван улу Иван не болду санга? —деб хозяин къазнга сорду.

—Нек кычыраса? ауругъанмы этесе?

Къаз тынгылауну басыб эди.

—Сен чудаг. Кесинг джукъламайса, башхаланы да джукъларнга кюймайса. Хозяин тышына чыгга чыракъны да биргесине кюратханында, дагыда быягынлай кюарангы болду. Тётка тамам кюркюулу болду. Къаз кычырмай эди, алайа Тётканы кююне быягынлай кюарангыда ким эсе да бир тышынган келген сюелиб тургъанча кюрюнюрге кюалды. Неден да бек кюркюулу этген не эди десенг, ол тыш джаны, кюрюнемегенни, белгили болмагъаны амалтын аны

кѡабаргѡа болмай эди. Не да болсун бюгече бир бек аман зат болмай кѡаллыкѡ тюлдю деб аны кѡлюне ол зат келе эди. Тимофей улу Фѡдор да тынѡылы тюл эди. Кишдикни тѡшекчигини юсюнде тесукѡасын, эс-негенин, баш силкиндиргенин да Тѡтка эшите эди.

Кѡайда эсе да орамда кѡабакѡ-эшик кѡагѡылды да, сарайчыкѡда тонѡуз хрюп-хрюп этди. Тѡтка мыдах болду, ал аякѡларын узатды да башын алагѡа салды. Кѡабакѡ-эшик кѡагѡылгѡанында, не зат ючюн да джукѡламагѡан тонѡузну хрюп-хрюп дегенинде кѡаранѡылыкѡда, шыкѡыртсызлыкѡда Иван улу Иванны кѡычырыгѡындача, не эсе да бир бушуулу, кѡоркѡуулу да зат кѡрюннѡен эди. Хар зат бирден сесгекли тынѡысызлыкѡда кѡууртда болгѡан эди, амма неден болду? Ол кѡрюнмеген тыш джан кимди? Ма Тѡтканы кѡатында эрлей эки мутхуз джашил джилтинчик джанды. Шагърей болгѡанлы Каштанканы кѡатына бу Тимофей улу Фѡдорну биринчи келгени эди. Анѡа не зат керек эди? Тѡтка аны аягѡын джалады да аны нек келгенин сора айланмай, акѡырын тюрлю-тюрлю аѡаз бла улуду.

—К—ге! — К — ге!—деб кѡычырды Иван улу Иван

Быагѡынлай эшик ачылды, хозяин джау чырагѡыбла ичине кирди. Аузу ачылыб, кѡанатлары да сир джайылыб кѡаз быагѡынлай олтуруб тура эди. Аны кѡзлери джабылыб эдиле.

—Иван улу Иван! — деб чакѡырды хозяин.

Кѡаз кѡымылдамады. Хозяин аны аллына юй тюбюне олтурду, минутну аѡзундан сѡз чыгѡармай кѡараб туруб айтды:

— Иван улу Иван неди бу? Ёлюргеми айланаса сен? Ой энди эсеме тюшдю, тюшдю! — кычырыкъ этиб ол эки кюлу бла башына кыадалды, — муну неден болгъанын мен билеме! Бюгюн сени ат басхан эди да андан болгъанса! Мени аллахым, ой мени аллахым!

Тётка хозяйинни не айтханын анъыламай эди, алай а аны бет кыарамындан кыараб ол да бир ачы затны сакълагъанын кёре эди. Ол ким эсе да киши джан кыараб тургъанча кёрюннён кыаранъы терезеге хамхотун узатды да улуду.

— Тётка бу ёледи! — деди да хозяйин кюллерын да силкди. — Алайды, алайды, ёледи! Сизни юйюгюзге аджал келгенди, энди биз не этеик? Джарлы, тынчлыгъы бузулгъан хозяйин бети акъ учхум болуб сесгеклениб, ахсына-ахсына, башын булгъай кесини спальнясына кыайытды. Кыаранъыда кыалыргъа кыоркыгъандан Тётка да аны ызындан барды, хозяйин олтурду, талай джолда кыайтара айтды:

— Аллахым, не этеим да?

Тётка аны аякъларына чырмала айлана эди, аны тбушууу неден болгъанын, барыны да нек тынъысыз болгъанларын анъыламай, ол затны анъыларгъа дыгалас эте, хозяйинни хар бир сан кыымылдагъанына сынаб кыарай эди. Кесини тешекчигинден хазна айырылмаучу Тимофей улу Федор да кесини спальнясына кирди. Аны аякъларыны кыатында кесин ышыб башлады. Кишдик, башындан аур сагъышланы кыоратыргъа излегенча, башын силкиндире эм орундукуну тюбю табагъа сесгекленнён кёзюн джетдире турду.

Хозяин табакъчыкъны алыб, анъа рукомойникден суу къуйду да къазны аллына сала: — Иван улу Иван, ич, игичик, — деди.

Алай'а, Иван улу Иван тебмеди, кёзлерин да ачмады. Хозяин аны башын табакъчыкъгъа айландырды, бурнун да суугъа тийирди, алай болгъанлыкъгъа къаз ичмеди, къанатларын андан да бек керди, башы да табакъчыкъны юсюне салыннъанча алайда къалды.

— Огъай, энди этер мадарыбыз джокъду! -- деб ахсынды хозяин. — Бары битди, Иван улу Иван тынкайды!

Хозяинни джаякъларындан энтишге, джанъурда терезе миялада болуучусуча, джылтырауукъ тамчылатёнъереди. Не болгъанын анъылаялмай, Тётка бла Тимофей улу Фёдор хозяинлерине къысылдыла, уллу бушуудан илгиздик болуб къазгъа къарадыла.

— Иван улу Иван! -- деди хозяинлери бушуулу ахсына. — Мен'а сени джаз дачагъа элтирме да джашил кырдыкчыкъда биргенъе айланырма деб мурат этиб тура эдим. Джумушакъ хайуан, мени иги тенъим сен, энди джокъса! Энди мен сенсиз къалай болаллыкъма?

Тётканы кёзюне, кеси да аны халысын татары, алай демеклик неден болгъанын да киши билмегенлей, кёзлерин джумары, аякъларын узатыры, тишлерини агъарыб къаллыкълары, тенълери бары да анъа суу къуйгъанлай болуб къарарыкълары кёрюндю. Кесин джюрютгенине кёре, Тимофей улу Федорну башында да ол сагъышла айлана болур эдиле. Къарт кишдик алгъын бир заманда да бюгюн болгъанча былай мыдах эм мутхуз болгъан болмаз эди.

⁴ Каштанка (на карач. яз.)

Танъ джарыб башлады, Тётканы къоркъуулу этиб тургъан кёзге кёрюнмеген киши джан да юйде джокъ болду. Танъ атыб бошагъанында, арбазчы келди, къазны аякъларындан тутду да къайры эсе да къоратды, бир кесек тургъанлай къарт къатын кирди да тегенечикни чыгъарыб кетди.

Тётка къонакъ юйге барды да шкапны артына къарады: хозяин таукъ аякъны ашамай, таукъ аякъ кесини орнунда букъу бла чибин аулу джерде тура эди. Алай болгъанлыкъгъа Тётка зар болуб джюрегин бушуу алыб, джылары да келиб тура эди. Ол таукъ аякъны ийисгегенда этмеди, тапчанны тюбюне кириб, алайда олтурду да акъырын инъичге таушчукъ бла сарнаб башлады:

— Ску — ску — ску...

VII ТҢҢЫНШЛЫСЫЧА БОЛМАГЪАН ДЕБҢҢТ.

БИР ариу кече хозиянлери кѣабыргѣаларын джа-
сагъан, кѣагъытлары кир комнатачыкѣгѣа ичге-
ри кирди да, кѣолларын бир-бирлерине ышый, айтды:
— Хы энди...

Ол дагъыда не эсе да айтыргѣа умут этди, алай
болгъаны ючюн айтхан да этмей чыкѣды.

Дерслени кѣзююнде хозиянни бетинден ауазын-
дан да аны халисин бек усда билген, Тѣтка бюгюн
аны сесгеклилизин ачууланыхъ мыт да болгъанын

ышанындан билген эди. Бир кесек мычыгъанлай хозяин ызына къайытды да айтды:

— Бюгюн биргеме Тётка бла Тимофей улу Фёдорну аллыкъма. Тётка, бюгюн сен египет пирамидада, аушхан Иван улу Иванны орнун толтурурса. Антсызды билген! Бир деб бир зат хазырланмагъанды, юретилиб бошалмагъанды, репетицияла аз болгъандыла! Бедишлик боллукъбуз, бетибиз джоюллукъду!—деди. Андан сора ол чыгъыб бир минутдан юсюнде тону, башында да шляпасы бла къайытды. Кишдикни къатына барыб, аны эки ал аягъындан кёлтюрдю да къойнуна сугъуб джашырды. Ол алай этген заманда сен кёрген Тимофей улу Федор ол затны ушатмагъанлыкъ этмеди, ол огъай, кёзлерин ачыб да къыйналмады. Белгисизми эди, кишдикге чырт башхасы джокъ эди: джатыб турса да, ёртин турса да, тёшекчигинде сойланыб турса да, хозяинни къойнунда тонну ичинде тынчайса да...

— Тётка джюр,—деди хозяин.

Тётка бир зат да анъылаялмай, къуйругъун булгъай аны ызындан кетди. Бир минутдан ол чананы юсюнде хозяинни аякъларыны къатында олтуруб, аны къатында суукъдан да санларын джыйыра:

— Бедишлик боллукъбуз! Бетибиз джоюллукъду!—деб мур-мур этгенине тынъылаб тура эди.

Чана, башы тюбюне айланнъан чарагъа ушаш, бир къуджур юйню къатында тохдады. Ол юч мыйала эшиги болгъан, узун подъездли юйню ичин иги джаннъан фонарланы онэкиси джарыта эди. Эшикле зынъырдаб ачыла эдиле, подъездни къатында чайкъалгъан халкъ-

ны аузла джутханча джута эдиле. Адам кёб эди, подъезд табагъа къысха-къысха атла да чабыб келе эдиле, итле уа кёрюнмей эдиле.

Хозяин Тётканы кёлуна алды да кёкюрегине Тимофей улу Федор болгъан джерге тонну ичине бысдырды. Былайда къаранъы эди солургъа да къыйын эди, алай болгъанлыкъгъа джылы эди. Къараб къарагъынчы эки мутхуз джашил джилтинчик джылтырады, кесини хоншусуну суукъ эм зыбыр аякълары джетиб тынчлыгъын бузгъан кишдик кёзлерин ачды.

Тётка аны кёулагъын джалады, эм мадар болгъаны къадар, таб орун алыр муратда тынъысыз къымылдады, суукъ аякълары бла кишдикни теблеб, юсюнден басды да эслемей тонну тюбюнден башын да къаратыб кёйдю, алай болса да олсагъатдан ачыусунуб хырылдады да тонну тюбюне ташайды. Аны кёзюне алай кёрюндю: тамам уллу, ичи да кёолайсыз джарытылгъан, кёуджур затладан толу комната; комнатаны ичинде эки джаны бла созулгъан бёлмеле бла решеткаланы ары джанларындан кёркъунчлу хамхотла къарай эдиле: ат хамхотла, мюйюзлю узункёулакъ хамхотла, сора, къалай эсе да, дагъыда бек уллу, базыкъ хамхот, бурунуну орунуна къыл кёуйрукъ болгъан, аузундан да эки узун кемирилген сүйек къарагъан тюрсюн кёрюне эди.

Кишдик Тётканы аякъ тюбюнде хырха ауазы бла макъырыр ышан этди, алай'а ол сагъатчыкъда тонну кёкюреги ачылды да хозяин „гоп!“—деди, Тимофей улу Фёдор бла Тётка да полгъа секирдиле. Ала, къабыргъалары къанъадан этилген, мутхуз гитче комнатачыкъда болдула, былайда юсюнде да кюзгюсю бла

уллу болмагъан столчукъдан, стол шиндикден сора мюйюшлеге тагъылгъан быстырладан башха бир тюрлю бир юй керек джокъ эди эм лампаны не джау чыракъны орнуна къабыргъагъа бегиген трубачыкъгъа джарашдырылгъан, аузу энъишге айланнъан ирагъач маталлы джарыкъ отчукъ джана эди. Тимофей улу Федор кеси Тётка буршу этген тонун джалады, шиндикни тюбюне барды да джатды. Хозяин энтда къайгъылы болгъанлай, къолларын да бир-бирине ышый, тешилиб башлады... Ол кесини юйюнде дыраф джабыуну тюбюне кириб тынчайыргъа тешилиучюсоча, тамамалай тешинди, демеклик ич кийимлеринден къалгъанны барын тешиди, андан шиндикге олтурду да кюзгюге къарай кеси кесине сеир-тамаша затла этиб башлады. Неден да алгъа ол башына чачы эки джанына таралгъан къулакъ башлары мюйюзге ушаш тозурагъан парик кийди, андан бетине, не эсе да, бир акъ затны къалын джакъды да олакъны бояуу юсюне дагъыда къаш, мыйыкъ суратла салды, джаякъларын къызартды. Аны камсылыгъы алайда да тохдамады. Бетине, бойнуна да алай джагъыб, Тётка алгъын бир заманда да не юйледе, не орамда кёрмеген, бир затха да келишмеген, адетде болмагъан тюрлю костюм кийиб башлады. Уллу аллары болгъан, мещан юйледе терезе джабыулагъа, табджанны, шиндикни тышларгъа джюрютюлген алакъытайдан этилген, тюймелгиги къолтукъ тюбюнден болгъан, тамам кент шалбарны кёзюгюзге бир кёргюзюгюз; шалбарны бир буту мор, экинчи буту ачы сары алакъытайдан тигилибди. Хозяин бу шалбаргъа батханын-

дан сора, кыйыры мычхы тишле маталлы джагъасы болгъан сыртында да алтын джулдузу бла алакътый огъарыджаны, эки айагъына джарыкъ оюулу чындайла бла джашил башмакъла кийди...

Тётканы кёзлери алас-булас кёрдюле джюреги да гыб-гыб этди. Тулукъ маталлы акъбет адамдан хозяинни тылпыуу ура эди, ауазы да шагърей ауазы эди, алай'а бир-бирде Тётка хозяинин билелмегенча бола эди, ол болмаз деб ишск этиб инджитген минутчукларында Каштанканы кёлан къарантхадан къачары, анъа юрюю да келе эди. Бу джанъы джер, джарыкъ джаннъан отчукъ, тылпыу, ийис метаморфоза, хозяинни чырт башха къабха кирмеклиги—бу затла бары аны джюрегине армаулукъ, къоркъуу сала эдиле, бурнуну орнуна къуйрукъ битген эрши хамхотча, уллу къоркъунч затха тюбемей къалмазына ышан бола эдиле. Былайда уа аны юсюне да къабыргъаны ол джанында къайда эсе да узакъда, ол кёрюб болмагъан музыка согъула эм заман-заманы бла ол анъыламагъан къуджур улугъан тауш чыгъа эди. Аны кёлюн чапыргъан бир зат бар эди—ол да Тимофей улу Федорну алгъа-самай рахат турмакълыгъы эди. Кишдик шиндикни тюбюнде тынч къалкъыб эди, ол огъай таб шиндик къымылдагъанлыкъгъа да кёзлерин ачмай эди.

Ким эсе да бир адам юсюнде фрагы бла, аны ичинден да жилети бла комнатаны ичине къарады да айтды: — Бусагъатда мисс Арабелла чыгъады. Андан сора сиз.

Хозяинни этген джуабы болмады. Ол стулну тю-

бюнден уллу болмагъан чемоданны чыгъарды да аны юсюне олтуруб туракълады. Аны къайгъылы болмакълыгъы эринлери бла къолларындан белгили эди. Аны солуууну къалтырагъанын Тётка эшите эди.

— Мистер Жорж, чыгъыгъыз марджа!—деб эшикни ары джанындан ким эсе да тауш этди.

Хозяин ёрге къобду, юч кере табынды, андан сора шиндикни тюрбюнден кишдикни алды да чемоданны ичине бысдырды.

— Тётка кел!—деб ол акъырын айтды.

Тётка, бир зат да анъыламагъанлай, аны къолуна

келди; хозяин аны башын упба этди да Тимофей улу Федорну къатына салды. Аны ызы бла къаранъы да болду... Тётка кишдикни теблей эди, чемоданны къабыргъаларын тырнаб кюреше эди; асыры къркыгъандан чырг таушун чыгъаралмай эди, чемодан да чайкългъан сууну юсюндеча сентъкилей эди, кълтырай эди...

Ма, мен да!—деб уллу кълчырды хозяин.

Ол кълчырыкълны ызы бла чемоданны не эсе да бир кълты затха тийиб кълмылдамай кългъланын Тётка эследи. Уллу базыкъл ёкюрген тауш келди: кимге эсе да къл кългъла эдиле; эшда ол бурнуну орнунда кълуйругълу болгълан эриши тюрсюн болур эди, аны асыры уллу харх этгени бла улугъланындан кълген-

нинден чемоданны киритчиклери кълтырадыла. Ёкюргеннъл джуабха хозяинни бир заманда кълмеучюсуча ачы кълчырыб кълген таушу чыкълды.

— Га!—деб кълчырды хозяин, ёкюрюуну тауш бла хорларгъла кюреше.

— Сыйлы джамагълат! Мен вокзалдан бусагълатда келгенме! Мени къларт анам ёлгенди да, мангъла ырысхысын кългойгъланды! Чемоданда не зат эсе да бир аур зат барды—ажымсыз алтын болур... Га-а!эсде-бусда болмай тургъланлай мында миллион болса! Бусагълат биз ачайыкъл да кълрайыкъл...

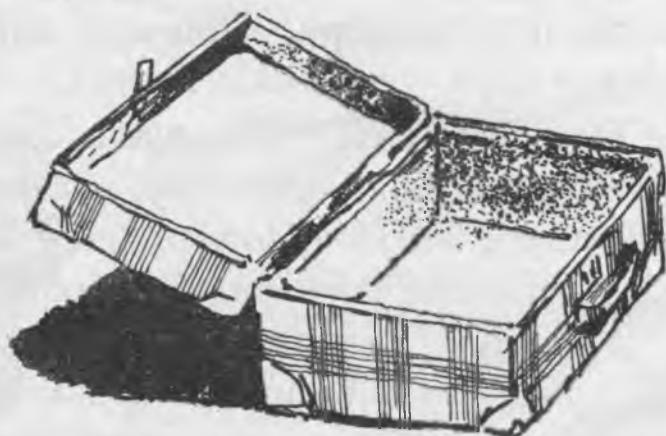

Чемоданда киритчик тауш этди. Ачы джарыкъ Тётканы ёзлерине урду; ол эрлей чемодандан чыгыб тюшдю да, ёкюрюуден сасыгъаны бла дженъил чабалгъанын чабыб хозяинни тегерегине айланды да кьонъурау тауш этиб юрду.

— Га!—къычырды хозяин.—Дядюшка Тимофей улу Федор! Багъалы Тётка! Огъурлу баурларым, джуукъларым, къорагъан сиз болгъа эдигиз!

Ол кьумгъа баурундан къабланды, кишдик бла Тётканы кесине тартды аланы къучакълаб башлады. Хозяин Тётканы къучагъына джыйыб кесине къыса тургъунчу джазыуу келтирген дунягъа, тегерегине кёз джетдиргенчик этди да, эм ол дуняны уллулугъуна сеирсиннъен къуаннъан да этиб бир минутха сын болду, аны ызы блы кесини хозяинини кьойнундан чартлаб чыгыб кёрген джанъы дунясына сеир-тамаша болгъандан бир джерден кетмегенлей, орнунда хойнухча айланды. Джанъы дуня тиерсиз уллуду эм ачы джарыкъды; къалайдан да, къайры къарасанъ да, потолокдан полгъа дери, джанъыз адам бетле, бетле, бетле, аладан сора уа джукъ джокъ.

— Тётюшка, тилейме сизден олтуругъуз!—деб къычырды хозяин. Алай айтыуу магъанасы не болгъанын эсинде тутуб, Тётка чартлаб шиндикге минди да олтурду, хозяиннъе къарады. Хозяинни кёзлери, хар заманда да болуучуларыча, акъыллы эм эркелетген бетде къарай эдиле, алай болгъаны ючюн аны бети артыкъсыз да аузу бла тишлери, кенъ къымылдамагъан ышарыу бла бузулуб эдиле. Хозяин кеси харх этиб кюле

эди, чынъай эди, имбашларын къымылдата эди эм минъле бла адамланы къатында ол бюгюн джарыкъ болгъанча, кеси-кесин алай кѣргюзе эди. Тѣтка аны джарыкълыгъына инанды, эсде-бусда болмай тургъанлай минъ-минъ бетле анъа къараб тургъанларын, санлары бла сизди да, кесини тюлкю хамхотун ѳрге тутуб, къуанчлы улуду.

— Тѣтушка, сиз олтуруб туругъуз,—деди анъа хозяин, дядюшкачыгъым бла мен'а камаринскийге тебсейик.

Тимофей улу Федор, аны тели-мелиле этдириб ойнатырын сакълай ѳретин тѣрт джанына сансыз къарай тура эди. Ол муал, сансыз эм мыдах тебсей эди да басыннъан халкъны да ачы джарыкъны да хозяинни да эрши кѣрмеклиги аны сан къымылдатханындан, къуйругъу бла мыйыкъларындан белгили эди. Кишдик кесини кѣзюѳюн тебсеб бошагъанлай эснеди да олтурду.

— Хы, Тѣтушка,—деди хозяин,—алгъыбурун экибиз, сен бла мен бирге джырлайыкъ андан сора ѳа тебсербиз. Болсунму?

Ол хурджунундан сыбызгъычыкъны чыгъарды да сокъду. Тѣтка музыканы кѣлтюрелмей шиндикни юсюнде тынъысыз гернеѳюл этди да улуду. Тѣрт джанындан гюрюлдеген даур бла къол къакъгъан таушла келдиле, хозяин аллына ийилди, эм бары да тохдагъандан сора сыбызгъы согъуѳуну джанъыртды... Бир бек согъа тургъанлайына къалайда эсе да башында халкъны ортасында ким эсе да уллу тауш этиб ахсынды.

— Тятъка!—деб къычырыкъ, сабий аѳаз чыкъды.—Ол Қаштанкачыкъды да!

— Каштанкады да!—деб эсирген хырха ауазчыкъ шагъатлыкъ этди.—Федюшка мени аллах урсун, Каштанкачыкъды!

— Каштанка! Фюйть!—деди.

Ким эсе да галлереядан сызгъырды да бири сабий бириси да эркиши къычырыб чакъырдыла:

— Каштанка, Каштанка!

Тётка титиреди да къычырыкъ чыкътгъан джанына къарады. Эки бет тюрсюн: бири чачлы эсирген эм ушатхан ышармыш этген, бириси—бети да кёбген къызылууурт сесгекленнъен къоркътгъан бет, алгъын ачы джарыкъ ургъанча, Каштанканы кёзлерине урадыла... Ол эсине тюшюрдю, шиндикден джыгъылды да къумда тыпырдады андан сора секириб къобду да къуанч бла сынъсыу тауш эте, ол эки бет табагъа атылды.

Сызгъырыу бла—Каштанка! Каштанка!—деген сабий къычырыкъ бла аралашхан къулакъны тунчукъ-дургъан къычырыкъ-хахай чыкъды. Тётка барьерни юсю бла чынъады, аны ызы бла кимни эсе да имбашы бла чынъады да ложагъа тюшдю; андан ары да джетер ючюн мийик къабыргъаны юсю бла секирирге керек бола эди; Тётка секирди, алай болгъаны ючюн джетелмеди да ызына къабыргъаны сюркелиб тюшдю. Андан сора ол бир къолдан-бир къолгъа кёче, кимлени эсе да къолларын, бетлерин джалай, ёргеден ёрге барыб тебреди да, эм ахыры, галеркагъа тюшдю...

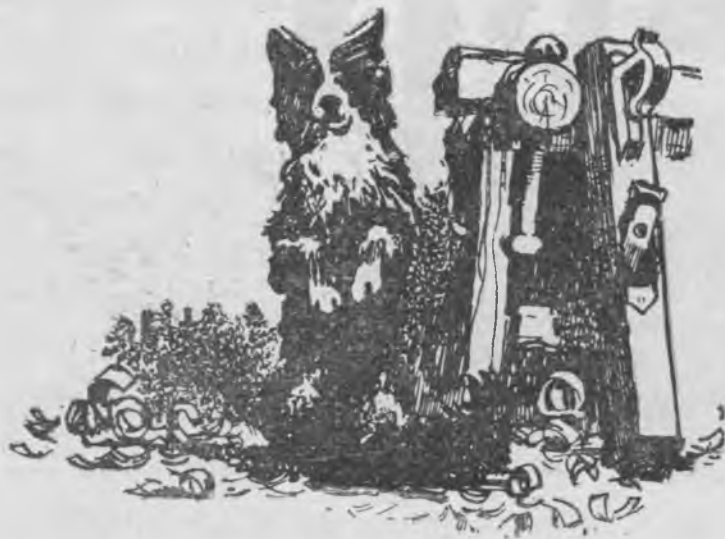
Джарым сагъат арадан озуб Каштанка орамда, юслеринден агъач джелим лак ийис да ургъан

адамланы ызларындан бара эди. Александр улу Лука тентирей эди да хата болургъа боллугъун сынамакълыгъы джюреги билиб, чунъур джерледен джаллай атларгъа кюреше эди.

— Къарнымы ичинде терен гюнахла джатыбдыла... — деб мур-мур эте эди ол. — Сен' а, Каштанка, — армаўса, адам бла сени аранъ столяр бла плотникни аралары къалай эсе, алайды тамам, — деб мурулдай эди.

Аны джанында атасыны картузун да кийиб Федячыкъ бара эди. Каштанка аланы ызларындан экисини да сыртларына къарай эди да аллындан огъуна да быланы ызларындан атлаб къуанч эте баргъанча, была бла джашаўу бир минутха да юзюлмегенча, анъа алай кёрюне эди. Къабыргъаларын джасагъан къагъытлары кир болгъан комнатачыкъны, къазны, Тимофей улу Федорну, иги ашланы, юрениўню, циркни эсине тюшюре эди, алай'а ол затла бары да энди анъа узун къатыш-къура къыйын тюш кибик кёрюне эдиле...

Цена 2 руб. 60 коп.

НА КАРАЧАЕВСКОМ ЯЗЫКЕ

А. П. Чехов.

КАШТАНКА